

-İslâm Hukukunda Sosyal Sorumluluk -Âkile Örneđi

Önsöz

İnsanın maddî ve mânevî varlığını korumak, insan için sürekli daha iyi olanı gerçekleştirmeyi hedeflemek düşüncesi bütün çağlarda ve mekânlarda hukuk düzenlerinin temel meşruiyet noktasını oluşturmuştur. Bu anlamda “hukukî” olarak nitelenen çözümlerde insan ve ona verilen değer görülmüyorsa söz konusu yaklaşımların adalet terazisinde ağırlıkları olmayacaktır.

İnsanın yaşama hakkına ve vücut bütünlüğüne yönelik ihlallerin tazmininin sağlanması insanlıkla yaşıt bir meseledir. Bu konuda ilk hukuk düzenlerinden günümüze kadar uygulamalar sürekli daha iyiye, daha insanî olan çözümlere doğru arayışını devam ettirmiştir. Konu özellikle teknolojinin ve sanayileşmenin gelişmesi sonucu iş kazaları, trafik ve ulaşım kazaları, nükleer kazalar vb. sebeplerle ölüm ve cismanî zararlarla neticelenen olayların arttığı günümüz toplumunda ayrı bir önem kazanmaktadır.

İnsan hayatının maddî karşılığı yoktur. Bunu ölçebilecek mal varlığı türünden bir değer bulunmamaktadır. Bir insan bütün kâinata denktir. Ancak bütün bu hakikatlerle beraber yaşamını yitiren bir insanın yakınlarına, vücut bütünlüğü ihlâl edilen bir mağdura mağduriyetlerini imkân dahilinde telâfi etmek, uğradıkları maddî ve mânevî zararı tazminsiz bırakmamak

amacıyla giderimde bulunmak bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. İslâm hukukçularının insan zararlarının tazmini bağlamında takdir edilen meblağların “kıymet” olarak isimlendirilemeyeceği, bunlara ancak “bedel” adı verilebileceği noktasının altını çizmeleri de aynı düşüncüyü yansıtmaktadır.

Ölüm ve cismanî zararlar neticelenen olayın cürmî kasıt taşımayan bir eylem neticesinde ortaya çıkması halinde iki nokta önem kazanmaktadır. Öncelikli olarak mağdurun zararı tazmin edilmeli, giderim alabilme imkânı güvenceye alınmalıdır. İkinci olarak umumiyetle fâilin ödeme gücünü aşan tazminatın geniş tabanlı bir topluluğun iştirakiyle tesviyesi sağlanmalı, böylece malî mesuliyet riskine karşı güvence sağlanırken diğer yandan sorumluluk sosyalleşmelidir. Günümüz hukuk düşüncesinde bu yoldaki arayışlar sürmektedir. Bu bağlamda İslâm hukuk düşüncesinde söz konusu ettiğimiz hususlarla ilgili yaklaşımları ihtiva eden *âkile* müessesesinin incelenmesi çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir. Çalışmada mukayeseli hukuk araştırmalarında dünyanın müstakil ve ana hukuk sistemleri içerisinde yer aldığı tasrih edilen, bin yılı aşkın bir dönem Türk toplumunun hukuk ihtiyacını karşılayan İslâm hukukunun insan zararlarının tazmini konusundaki hem mağduru hem de fâili koruyucu eğilimleri açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma, Prof. Dr. İbrahim Çalışkan danışmanlığında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan ve 2003 yılında savunulan, *İslâm Hukukunda Âkile Kurumu ve Sosyal Güvenlik Açısından Değerlendirilmesi* başlıklı doktora tezine dayanmaktadır. Bu vesileyle başta akademik formasyonunun her aşamasında katkılarını esirgemeyen danışman hocam olmak üzere, yol gösterici tavsiye ve eleştirilerinden istifade ettiğim değerli jüri üyeleri Prof. Dr. Hacı Yunus Apaydın, Prof. Dr. Şamil Dağcı, Prof. Dr. Osman Taştan ve

Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar hocalarımaya teŖekkür ediyorum. Çalışmanın yayına hazırlanış sürecinde yazım biçimi ve Ŗekille ilgili hususlarda bazı düzenlemeler yapılmış, muhteva ile ilgili önemli bir değişikliğe gidilmemiştir. Yaklaşık on iki yıl önce doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın, kisve-i tab'a bürünerek okuyucuyla buluşması hususundaki katkılarından ötürü İSAM'ın değerli yayın kurulu üyelerine de teŖekkrlerimi sunuyorum.

Kâřif Hamdi Okur

orum 2015

İçindekiler

Önsöz	5
Kısaltmalar	15

Giriş

I. Konunun Önemi	19
II. Konunun Sınırlandırılması	23
III. Konunun Sunulması	25
IV. Kaynaklar ve Metot	27

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL VE TEORİK ARKA PLAN (GENEL BİLGİLER)

I. Toplumsal Yaptırım ve Hukuk Kavramı	31
A. Genel Olarak Toplumsal Yaptırım	31
B. Hukuk Olgusu	33
C. Toplumsal Yaptırım Açısından İslâm Öncesi Arap Toplumu	37
D. İslâm Dönemi ve Hukuka Geçiş	45
II. Diyet Kavramı ve İslâm Hukukundaki Yeri	57
A. Genel Olarak Diyet Kavramı	57
1. Diyetin Anlam Örgüsü	57
2. Diyet Uygulamasının Tarihi gelişimi	58

3. İslâm Öncesi Arap Toplumunda Diyet 64
4. İslâm Dönemi ve Diyetin Düzenlenmesi 69
- B. İslâm Hukukunda Diyet Kavramı 74
 1. Diyetin Tanımı 75
 2. Diyetin Hukukî Dayanağı 78
 3. Diyetin Hukukî Niteliği 82
 4. Bir Tazminat Olarak Diyetin Niteliği 92

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM HUKUK DOKTRİNİNDE ÂKİLE

- I. İslâm Hukuk Doktrinde Âkile Kavramı 113
 - A. Âkilenin Anlam Örgüsü 113
 - B. Âkilenin Tarihçesi 117
 - C. Âkilenin Hukukî Dayanağı 127
 - D. Âkile ve Şahsîlik Prensibi 141
 - E. Âkilenin Sorumluluğunun Hukukî Niteliği 150
- II. Âkilenin Kapsamı 165
 - A. Divan 166
 - B. Asabe 175
 - C. Velâ 180
 1. Âzat Etmekten Doğan Velâ 181
 2. Anlaşmadan Kaynaklanan Velâ 182
 - D. Meslek Teşekkülleri ve Diğer Sosyal Gruplar 184
 - E. Hazine 186
- III. Âkile Üyelerinde Aranan Şartlar 193
 - A. Erkek Olmak 193
 - B. Hukuken Yükümlü (Mükellef) Olmak 194
 - C. Hürriyet 195
 - D. Ekonomik Seviye 195
 - E. Sağlıklı Olmak 197
 - F. Fâil İle Aynı Yerde İkamet Etmek 197

- G. Nesep İlişkisinin Tespiti 199
- H. Din Birliği 200
- IV. Âkilenin Sorumluluğunun Sınırlandırılması 205
- A. Âkilenin Ödemeye Katılmadığı Durumlar 206
1. Kasıtlı Eylemler Sonucu Ortaya Çıkan Ölüm ve Cismanî Zarar Halleri 206
 2. Kişinin Kendisine Verdiği Zararlar 210
 3. Tazminat Yükümlülüğünün Sulh Yoluyla ya da Fâilin İtirafıyla Doğduğu Durumlar 211
 4. Fâilin Köle Olduğu Durumlar 213
 5. Eylemin İslâm Ülkesi Dışında İşlendiği Durumlar 214
 6. Tazminat Miktarının Belli Bir Limitin Altında Kaldığı Durumlar 215
- B. Âkilenin Ödemeye Katıldığı Durumlar 219
1. Kastın Aşılması Yoluyla Meydana Gelen Ölüm ve Cismanî Zarar Halleri 219
 2. Taksirli Eylemlerin Sebep Olduğu Ölüm ve Cismanî Zarar Halleri 221
 - a. İcra Yoluyla Ortaya Konan Taksirli Eylemler 223
 - aa. Doğrudan Zarar Veren İcra Yollu Taksirli Eylemler 223
 - bb. Dolaylı Olarak Zarar Veren İcra Yollu Taksirli Eylemler 226
 - b. İhmal Yoluyla İşlenen Taksirli Eylemler 227
 - aa. Doğrudan Zarara Sebep Olan İhmal Kaynaklı Taksirli Eylemler 228
 - bb. Dolaylı Olarak Zarara Sebep Olan İhmal Kaynaklı Taksirli Eylemler 230
 - c. Birden Fazla Fâilin Etkisiyle Zarara Sebep Olan Taksirli Eylemler 232
 3. Fâili Meçhul Öldürme Hadiseleri 234

4. Kamu Görevlilerinin ve Sağlık Personelinin Sebep Olduğu Zararlar 238
 5. Hükûmet-i Adl ve Gurrenin Ödenmesinde Âkilenin Sorumluluğu 239
- V. Âkilenin Diyeti Ödemesi 243
- A. Fâilin Diyete İştiraki 243
 - B. Âkile Üyelerinin Her Birine Düşen Diyet Miktarı 246
 1. Standart Bir Miktar Öngörmeyen Yaklaşım 246
 2. Standart Bir Miktar Öngören Yaklaşım 247
 - a. *Tek Standart Miktar Öngören Yaklaşım* 247
 - b. *Ekonomik Seviyeye Göre Birden Fazla Standart Miktar Belirleyen Yaklaşım* 248
 - C. Âkilenin Diyeti Ödeme Periyodu 250
 1. Ödeme Periyodunun Başlangıcı 252
 2. Tazminatın Taksitlendirilme Şekli 253
 - D. Âkile Üyelerinin Asgari Sayısı ve Âkile Grupları Arasında Yardımlaşma 256
 - E. Âkile Üyesinde ve Âkilede Meydana Gelen Değişikliklerin Ödeme Yükümlülüğüne Etkisi 258
- VI. Âkilenin Güncelliği İle İlgili Yaklaşımlar 261
- A. Âkilenin Güncelliğini Yitirdiğini Savunan Yaklaşım 262
 - B. Hazinesinin Âkile İşlevini Üstlenmesini Benimseyen Yaklaşım 264
 - C. Âkilenin İşlevini Sendika vb. Kurumlar Aracılığıyla Yerine Getireceğini Savunan Yaklaşım 265
 - D. Toplumun Âkile Merkezli Sosyal Gruplar Halinde Düzenlenmesini Savunan Yaklaşım 267
 - E. Âkilenin Güncelliği Konusundaki Yaklaşımların Değerlendirilmesi 271

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**ÂKİLENİN SOSYAL GÜVENLİK AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

- I. SOSYAL GÜVENLİK KAVRAMI 289
- A. Sosyal Güvenliğin Anlamı 289
- B. Sosyal Güvenliğin Konusu 293
- C. SOSYAL GÜVENLİĞİN TARİHİ GELİŞİMİ 295
1. Sanayi Devrimi Öncesi Dönemde Sosyal Güvenlik 296
2. Sanayi Devrimi Sonrası Sosyal Güvenlik 297
3. Modern Sosyal Güvenlik Anlayışı 299
4. Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Tarihî Gelişimi
ve Bugünkü Durumu 302
- D. İSLÂM AÇISINDAN SOSYAL GÜVENLİK 307
- II. ÂKİLE-SOSYAL GÜVENLİK İLİŞKİSİ 319
- A. SOSYAL GÜVENLİK AÇISINDAN ÂKİLE 319
- B. ÂKİLE-SİGORTA İLİŞKİSİ 324
- C. MAĞDURUN KORUNMASI AÇISINDAN ÂKİLE 332
- Sonuç 339
- Kaynakça 347
- Dizin 391